

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Україна є однією з провідних країн-виробників продовольства в світі. Її аграрний сектор формує до 18 % валового внутрішнього продукту.

Динамічною силою розвитку економіки в країнах світу стало виникнення та формування такого явища як конкуренція. Вона змушує суб'єкти економічної діяльності постійно рухатися та самовдосконалюватися [1]. Забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства сприятиме підвищенню конкурентних переваг і всього АПК. Тому в сучасних умовах потрібно визначити основні завдання, реалізація яких дозволить досягнути рівня ефективності, що відповідає провідним країнам світу.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми конкуренції, її ролі в економіці та впливу на соціальні процеси досліджували видатні вчені-економісти, такі як А.Сміт, Д.Рікардо, Д.Міль, Дж.Робінсон, Дж.Кейнс та інші [2, 3, 4]. Дослідженню зазначеного питання присвячені праці й українських вчених.

Однак на даний час проблема забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки залишається актуальною. Впливає на це низка факторів. Серед них природно-кліматичні (зміна клімату); зовнішні (світові ринки енергоресурсів, сільськогосподарської продукції тощо); внутрішні (соціально-економічна політика держави, структура виробництва, незавершеність реформування тощо). Тому актуальним є аналіз закордонного досвіду та виявлення тих ланок, потягнув за які можна перевести національне сільське господарство на передові позиції у світі.

Вирішення цієї проблеми ускладнюється деяким відставанням наукового опрацювання економічних аспектів ведення сільськогосподарського виробництва. Тому комплексне вирішення цієї проблеми в аграрному секторі економіки надалі залишається актуальною.

Мета. Основною метою даної роботи є порівняння основних показників ефективності сільськогосподарського виробництва України та провідних країн світу і визначення основних стратегічних напрямків розвитку для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних аграрних формувань.

Викладення основного матеріалу. Під конкурентоспроможністю розуміють конкурентні переваги сільськогосподарських підприємств в ринкових умовах. Для її забезпечення необхідна розробка і реалізація відповідних стратегій. Класичні підходи до визначення конкурентних переваг розроблені М.Портером. Згідно з Г.Азоевим, підприємству будь якої сфери діяльності, повинно реалізувати стратегію зниження собівартості продукції та швидке реагування на ринкові потреби.

Низка авторів, таких як І.З.Должанський, Т.О.Загорна, О.Л.Фурманюк та М.О.Тартанчик відзначають, що конкретна стратегія залежить від сфери діяльності, наявних ресурсів тощо. Для аграрних підприємств прийнятно можуть бути визначена віолентна стратегія, яка ґрунтується на зменшенні собівартості продукції та реалізацію масової продукції. Потрібно враховувати, що нарощування сільськогосподарської продукції не повинна здійснюватися за рахунок погіршення екологічних показників або підвищення енергоємності продукції.

Порівняємо вітчизняне виробництво сільськогосподарської продукції з закордонним. Будемо використовувати такі показники як продуктивність праці, енергомісткість продукції, використання альтернативних джерел енергетичних ресурсів тощо.

Сільське господарство є однією з найбільш трудомістких галузей. Вітчизняним товаровиробникам потрібно прагнути досягти показників продуктивності праці, що характерно для провідних країн світу. Останні десятиріччя спостерігається позитивна тенденція. Так, якщо в 1960 році у сільськогосподарському виробництві було зайнято 6647 тис. осіб, то в 1980 – 5250, 1990 – 4125, 2000 – 2447, а в 2010 – 664,8 [5]. Це пояснюється підвищенням продуктивності праці та значним падінням обсягів виробництва тваринництва.

Проаналізуємо сучасний стан продуктивності праці у світі. Дослідження закордонного досвіду використання трудового потенціалу аграрного сектора економіки дозволяє порівняти ефективність його використання у сільському господарстві України й у розвинених країнах світу та обґрунтувати пропозиції щодо його удосконалення у національному господарстві. Загальна характеристика забезпеченості трудовими ресурсами (Україні та провідних країн світу) й ефективність їх використання наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Показники продуктивності праці у сільському господарстві деяких країн світу

Країна	Чисельність працівників, тис. чоловік	Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	Рівень забезпеченості трудовими ресурсами, чол. на 100 га	Вироблено продукції у розрахунку на одного чоловіка, тис. EUR
Україна	665	26000	2,56	11,24
Бельгія	56	1390	4,03	131,4
Німеччина	906	17038	5,32	49,66
Франція	964	27875	3,46	67,51
Великобританія	390	15799	2,47	61,84
США	2900	180000	1,61	68,6
Канада	1800	67600	0,64	72,9

Джерело: розрахунки виконані на підставі даних [5, 7].

Як бачимо, забезпеченість сільськогосподарського виробництва трудовими ресурсами в Україні знаходиться на рівні країн Європи та світу, а продуктивність праці на порядок менша.

Оскільки лідером у світовій торгівлі сільськогосподарською продукцією є США, доцільно проаналізувати стан її аграрного сектора. По-перше, слід відмітити, що фермери Сполучених Штатів Америки працюють без збитків. Рентабельність їх виробничої діяльності становить, залежно від врахування державних субсидій, від 24 до 38% [8].

Щодо ефективності використання трудового потенціалу фермерських господарств США, то слід відмітити наступне. У розрахунку на одного зайнятого було вироблено продукції на суму близько USD94 тис. Для порівняння, річна продуктивність праці в Україні становить (за різними оцінками) приблизно USD15,4 тис., що в 6,1 разів менша. Висока продуктивність праці в США базується на наступних чинниках: високий рівень механізації; високий рівень автоматизації; застосування інноваційної моделі розвитку; висока мотивація до високопродуктивної праці; максимальне використання фонду робочого часу. Щодо останнього чиннику, то слід відзначити, що кожен фермер в США відпрацьовує не менше 2800 годин на рік, а в Україні найманий працівник працює від 1800 до 1900 годин на рік [9, 10].

У сільському господарстві США останні 15 років виробництво зерна на одного працездатного селянина знаходиться у межах від 70 до 130 тонн, що значно перевищує

показники вітчизняних товаровиробників [6]. Тому важливим завданням є підвищення продуктивності праці у вітчизняних аграрних формуваннях.

Для покращення ситуації потрібно окрім підвищення врожайності вирощувати сільськогосподарські культури, які дають високий вихід продукції у вартісному виразі. Так, наприклад, з одного гектару землі у 2011 році вирощували продукції на суму, тис. грн: пшениця – 6,8; кукурудза на зерно – 10,72; соняшник – 6,2; томати – 35,7.

Крім виробництва продукції сільського господарства у грошовому еквіваленті, важливе значення має продуктивність праці у натуральному вигляді. Якщо порівняти зазначені показники в Україні та США, то стан речей наступний. За статистичними даними, в 2011 році в Україні було зібрано 56,4 млн тонн зернових культур при врожайності 38,1 ц/га [11]. Це відповідає середньої продуктивності праці 72,49 тонн на одного працівника, що приблизно в 1,5...2 менше за аналогічний показник в США. Тому для досягнення продуктивності праці американських фермерів вітчизняним товаровиробникам потрібно збільшити врожайність зернових до рівня 57...76 ц/га без збільшення зайнятих у сільському господарстві.

Згідно досліджень ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н.Соколовського», досягти середньорічної врожайності на рівні 70...80 ц/га є проблематичним. Пояснюється це тим, що гідротермічний коефіцієнт для переважної більшості території поширення чорноземів становить 0,61...1,0. Для порівняння у країнах західної Європи, як правило, зазначений показник не менше 1,4. Достатнє зволоження має лише 25% території України [27]. Тому без використання зрошення, особливо на півдні України, марно сподіватися на високі врожаї.

У сучасних умовах України зазначений рівень можна досягти. Сьогодні понад 50 вітчизняних сільськогосподарських підприємств досягли врожайності 100 ц/га. Навіть в 2007 році, коли спостерігалась сильна посуха, низка підприємств півдня України отримала урожайність зернових понад 50 ц/га [12].

Щодо кількості сільського населення, то потрібно відмітити наступне. Хід світової історії показує, що постійно відбувається перетікання людських ресурсів між сферами виробництва та послуг. Так, якщо ще сто років тому назад більша частина населення була задіяна в сільськогосподарському виробництві, то на початку XXI сторіччя в економічно розвинених країнах становить лише декілька відсотків. Як видно зі структури зайнятості населення ФРН за галузями (наведено на рис. 1) частка працездатного населення у сільському господарстві становить лише 2,2% [13]. Тому штучне утримання населення у сільській місцевості без розвитку інших галузей, окрім сільського господарства приведе лише до зuboжіння людей.

Важливе місце займає ефективне використання паливно-енергетичних ресурсів. За даними Мінагрополітики України, споживання нафтопродуктів у національному сільському господарстві в 2010 році становило, млн тонн: дизельне паливо – 1,398; бензин – 0,398. А технологічні потреби у 2012 році становлять відповідно 1,412 та 0,393 млн тонн [14]. Слід зазначити, що сільське господарство України, порівняно з 1990 роком, суттєво скоротило витрати моторного палива (з 9,1 до 2,61 млн тонн ум. палива) [17].

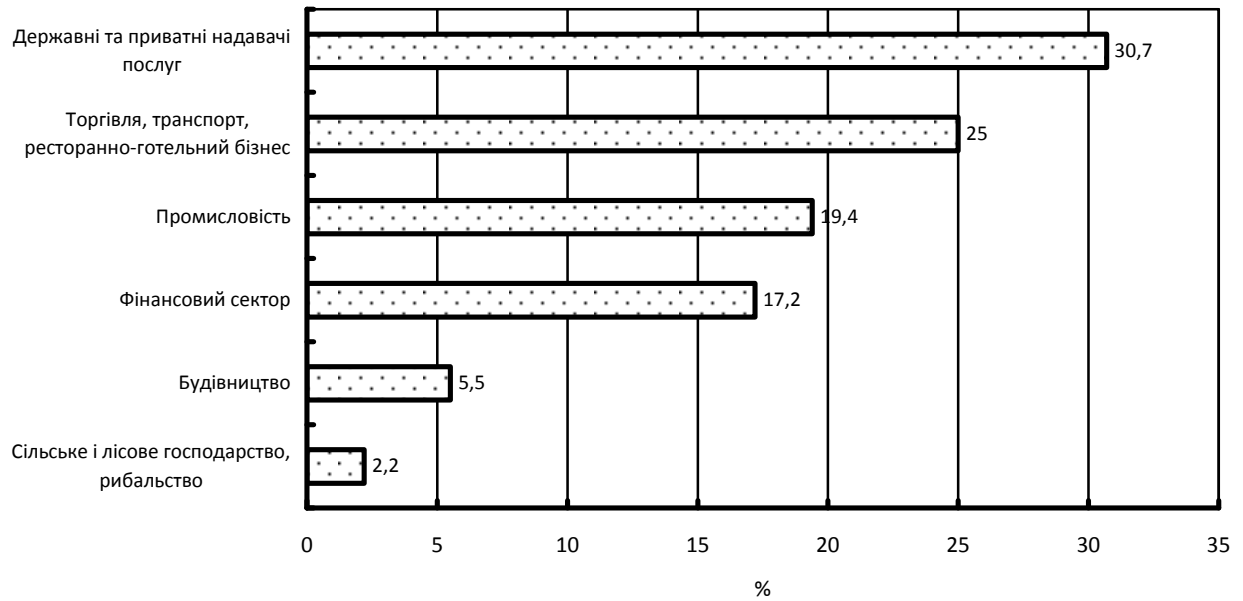

Рис. 1. Структура зайнятості населення ФРН

Однак ефективність використання енергетичних ресурсів доволі низька (див. табл. 2). У розрахунках, що наведені в табл. 2, не враховано інвестиційні енергетичні витрати. Як бачимо, прями витрати енергетичних ресурсів на одиницю площі в Україні знаходиться на прийнятному рівні, але ефективність їх використання – на низькому рівні (вона вище за показники США майже втричі та порівняно з ФРН – майже у шість разів).

Для покращення ефективності використання енергетичних ресурсів в Україні необхідно впроваджувати енергозаощаджуючі технології та відповідну техніку.

Таблиця 2

Ефективність використання енергетичних ресурсів

Показник	Країна		
	Україна	США	ФРН
Площа сільськогосподарських угідь, млн га	26	180	17,038
Прямі витрати енергетичних ресурсів (паливно-енергетичні ресурси), млн. т ум. палива	2,61	18,9	2,29
Внесено у поживних речовинах, млн т	0,64	22,00	2,89
Непрямі витрати енергетичних ресурсів (мінеральні добрива), млн. т ум. палива	1,75	60,07	7,89
Повні витрати енергетичних ресурсів, млн т ум. палива	4,36	78,97	10,18
Виробництво продукції, млн EUR	8759	205985	44990
Прямі витрати енергетичних ресурсів на одиницю площі, кг ум. палива на один га	100,4	105,0	134,4
<i>Прямі витрати енергетичних ресурсів на продукцію, кг ум. палива на 1000 EUR</i>	<i>297,97</i>	<i>91,75</i>	<i>50,90</i>
Виробництво продукції на одиницю площі, EUR/га	336,88	1144	2640
Повні витрати енергетичних ресурсів на одиницю площі, кг ум. палива на один га	167,7	438,7	597,5
<i>Повні витрати енергетичних ресурсів на продукцію, кг ум. палива на 1000 EUR</i>	<i>497,8</i>	<i>383,4</i>	<i>226,3</i>

Джерело: розраховано автором на підставі статистичних даних України, [15], [16].

В умовах постійного зростання світових цін на викопні енергетичні ресурси, постає питання забезпечення енергетичної незалежності. Тому у світі збільшуються потужності установок, які використовують альтернативні енергетичні ресурси (рис. 2, 3) [13].

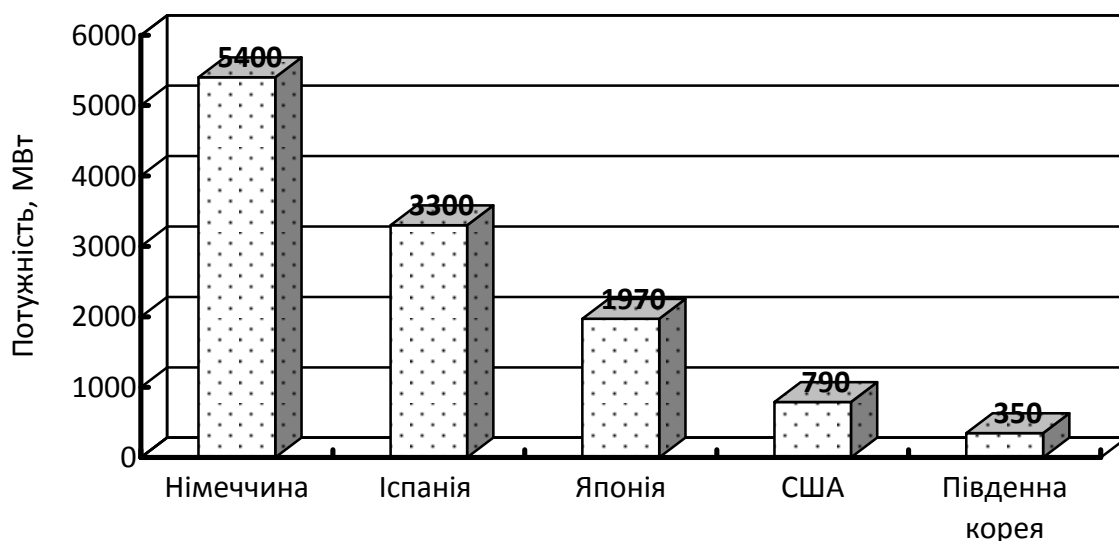

Рис. 2. Потужності фотоелектричних установок у світі

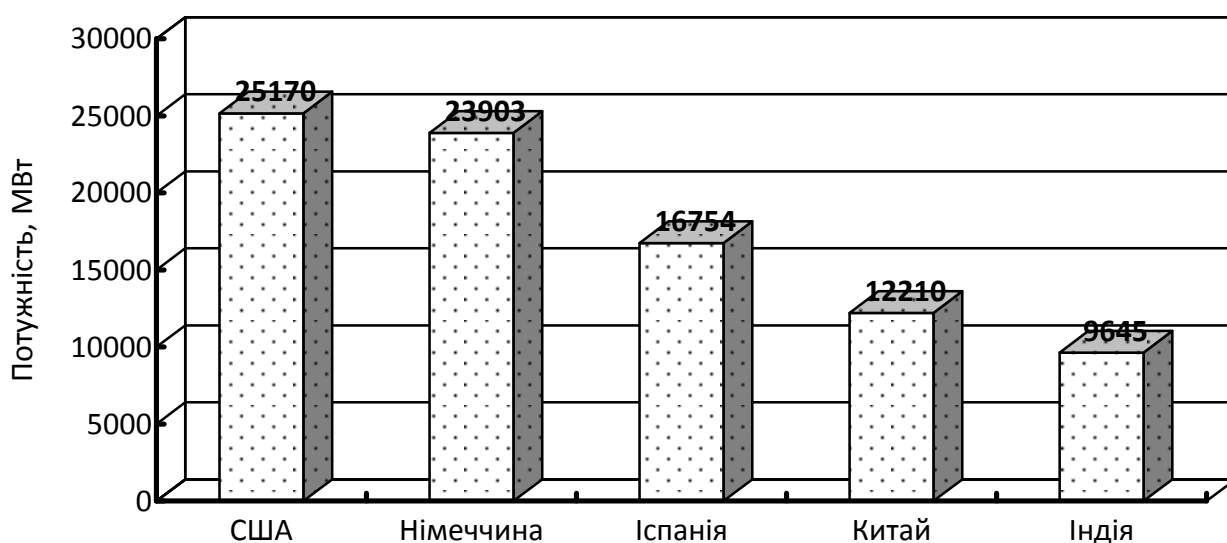

Рис. 3. Потужності вітроенергетичних установок у світі

Як бачимо, з країн Європи лікуючу позицію займає Німеччина. Частка відновлювальних видів енергії у загальному використанні становить 10,6%, а у виробництві електричної енергії – 16% [13]. Всі енергетичні установки, які використовують вітер, воду, сонце, біомасу, геотермальну енергію розташовані на землях, які більшою мірою належать фермерам. Це є одною з важливих причин підвищення цін на землю у Німеччині [19].

У цій країні приділяють велику увагу будівництву біогазових установок. Їх кількість та сумарна потужність має стійку тенденцію до зростання (рис. 4), а середнє значення електричної потужності установки становить 388 кВт [18].

Структура використання біогазу наступна: 7% надходить у газопроводи, решта використовується на потреби власного виробництва. З точки зору масштабів

використання біогазу лідуючу позицію займає Данія. Зазначений вид газоподібного палива забезпечує приблизно 20% потреб цієї країни в енергетичних ресурсах [20].

В Україні існують лише поодинокі випадки використання біогазових установок. Не сприяє цьому й те, що Президент України В.Ф.Янукович наклав вето на закон «Про внесення змін до ст.17 закону «Про електроенергетику», згідно якого надається «зелений» тариф на електричну енергію, що виробляється з біогазу [21].

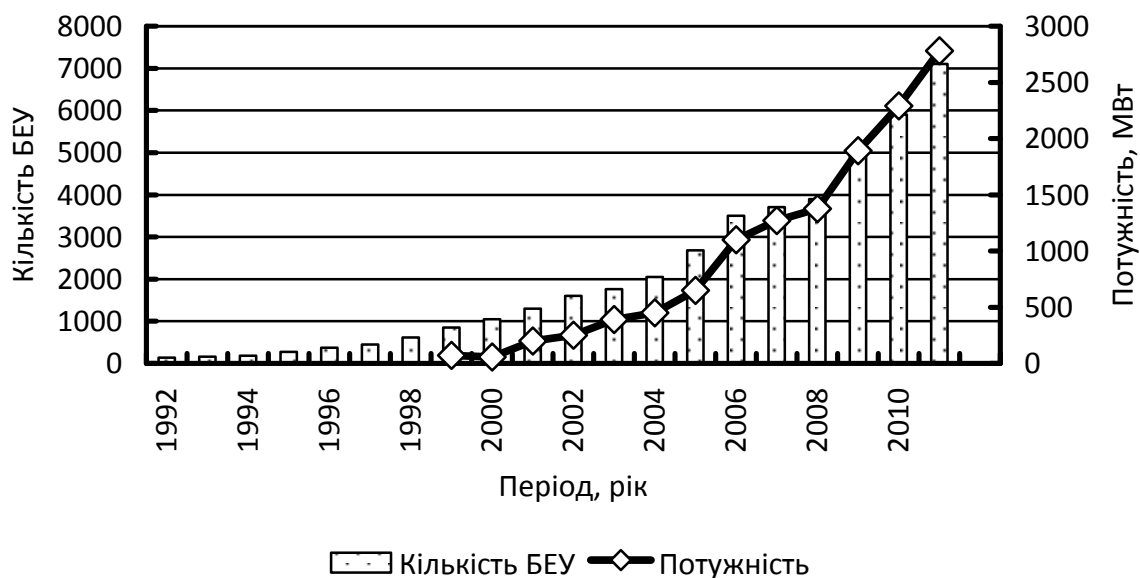

Рис. 4. Динаміка впровадження біогазових установок в Німеччині

Незважаючи на відсутність будь-якої підтримки з боку держави, окремі вітчизняні компанії реалізують інвестиційні проекти з будівництва біогазових енергетичних комплексів. Так «Миронівський хлібопродукт» у 2012 році почав будівництво біогазової станції потужністю 5 МВт на птахофабриці «Оріль-Лідер» у Дніпропетровській області. Більш того, зазначена компанія планує будівництво чотирьох аналогічних станцій на власних птахофабриках. Згідно розрахунків, зазначені проекти мають термін окупності не більше 4 років, що свідчить про їх економічну привабливість [28].

На думку деяких науковців (вітчизняних та закордонних) [22] та практиків [23], біогазові установки в Україні, в першу чергу, виконуватимуть екологічну функцію, тобто слугуватимуть для переробки органічних відходів. За обсягами виробництва електричної енергії вони не зможуть конкурувати з електрогенеруючими компаніями.

Щодо США, то згідно міністерства сільського господарства цієї країни, у загальному енергетичному балансі країни частка відновлювальних джерел енергії становить 6% [15]. Серед неї енергія біомаси складається на 70% з деревини, 20% - побутові та промислові відходи та 10% рідкі біопалива, переважно біоетанол.

Важливе місце посідає підтримка родючості ґрунтів. Потрібно створювати умови, щоб заохотити аграрні формування. Це потребує створити баланс, у якому вказується скільки поживних речовин використано та скільки внесено. Такий контроль сприятиме і регулюванню поголів'я худоби. Подібна практика існує, наприклад, у Німеччині. Як наслідок, врожайність зернових сягає 100 ц/га [13].

Для досягнення провідних позицій на світовому ринку сільськогосподарської продукції, в Україні потрібно впровадити диктат технологій та оптимізувати аграрну політику країни. Аграрна галузь економіки відноситься до наукомістких. На сучасному історичному відрізку, за оцінками Т.Стюарта, у собівартості зернових культур до 75%

становлять наукові розробки. Для порівняння, у собівартості нафти зазначений показник сягає 50% [24].

Розширене відтворення в сільському господарстві відбувається у складній взаємодії економічних та агроекологічних процесів. Тому необхідно враховувати й закони землеробства, які були узагальнені та систематизовані В.Р.Вільямсом [25]. На думку академіка РАСГН Е.М.Крилатих, інноваційний розвиток АПК має охоплювати наступні напрямки: селекційно-генетичний; виробничо-технологічний; організаційно-управлінський та економіко-соціологічний [26].

Висновок. У розвинених країнах світу, як і в Україні, відбувається поступове скорочення чисельності працівників у сільськогосподарському виробництві. Але це не впливає негативно на обсяги виробництва, тому що воно компенсується підвищенням продуктивності праці. Продуктивність праці у розвинених країнах на порядок вище, ніж у сільськогосподарських підприємствах України. А ефективність використання енергетичних ресурсів в Україні майже в шість разів гірша, ніж у провідних країнах світу.

Для забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств зокрема та аграрного сектора економіки взагалі, потрібно розробити та, що більш важливо в умовах України, реалізувати довгострокову програму розвитку. До її основних цілей слід віднести: підвищення продуктивності праці (в натуральному та грошовому виразі); досягнення високого рівня врожайності; зменшення енергомісткості продукції; збільшення використання альтернативних паливно-енергетичних ресурсів; збереження родючості ґрунтів. Виходячи з цього потрібно формувати забезпеченість сільськогосподарського виробництва матеріально-технічними, кадровими, фінансовими та іншими ресурсами.

Анотація

Висвітлено загальносвітові тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств. Показано перспективні напрямки розвитку сільськогосподарських підприємств України для забезпечення їх конкурентоспроможності.

Ключові слова: конкурентоспроможність, продуктивність праці, сільськогосподарське виробництво, ефективність.

Аннотация

Выявлены общие световые тенденции развития сельскохозяйственных предприятий. Показаны перспективные направления развития сельскохозяйственных предприятий Украины для обеспечения их конкурентоспособности.

Ключевые слова: конкурентоспособность, производительность труда, сельскохозяйственное производство, эффективность.

Summary

The worldwide tendencies of agricultural farms have been revealed. The prospect ways of development of agricultural enterprises of Ukraine to secure the competitive have been shown.

Key words: competitive, productivity, agriculture, efficiency

Список використаної літератури:

1. Забезпечення конкурентоспроможності і економічного зростання регіонального АПК / [Апостолова Т.В., Бурковський І.Д., Євчук Л.А., Лагодієнко В.В. та ін.] ; за ред. І.І.Червена, Л.А.Євчук. – Миколаїв : Миколаївський державний аграрний університет, 2005. – 440 с.
2. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Под ред. Л.П.Куракова ; пер. с англ. Н.Н.Любимова. – М. : Гелиос АРВ, 1999. – 351 с.
3. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия / Й.Шумпетер. – М. : Экономика, 1995. – 540 с.

4. Хайек Ф.А. Конкуренция как процедура открытия / Ф.А.Хайек // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – №12. – С.15-24.
5. Статистичний щорічник України за 2010 р. / за ред. О.Г.Осауленка. – К. : Держкомстат України, 2011. – 560 с.
6. Білецький О.Ю. Сільське господарство Росії за роки незалежності / О.Ю. Білецький // Економіка АПК. – 2010. – №3. – С.150-152.
7. Назаренко В.И. Аграрная политика Европейского Союза. – М. : Институт Европы РАН, 2004. – 70 с.
8. Черняков Б.А. Состояние и экономическая оценка аграрного сектора экономики США / Черняков Б.А. // Аграрный сектор США в начале XXI века : Сб. трудов сектора аграрных проблем США и Канады ИСКРАН. – Т.1. – М., 2008. – С.185.
9. Национальная сельскохозяйственная статистическая служба (США). [Електронний ресурс]. Режим доступу : [http : // www.agronews.ru/NewsP.php?NId=4335](http://www.agronews.ru/NewsP.php?NId=4335).
10. Олійник Т.І. Формування й ефективне використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств : Монографія / Олійник Т.І. – Харків : Магда Ltd, 2008. – 372 с.